

Egy per mindenki halálán túl

Székely László: „A jó mostoha történetét még nem írták meg”

Babits Mihályné Török Sophie és Babits Ildikó peres aktái

Budapest, JAFFA Kiadó, 2021, 332 oldal

„Kant azt mondta: »nem bölcsészetet kell tanítani, hanem bölcselkedni«. A jogtanárnak is nem törvényt kell tanítani, hanem ítélni.”¹

(Szászy-Schwarz Gusztáv)

A közelmúltban jelent meg Székely László a „Jó mostoha történetét még nem írták meg...” című, Babits Mihályné Török Sophie és Babits Ildikó évtizedes pereskedéseit feldolgozó könyve. Az ilyen történeteket általában irodalomtörténészek írják egy-egy, a kutatásuk tárgyát képező életmű feldolgoása közben, jobbra az irodalmi életműhöz szorosan kapcsolódó szemszögből. Vagy éppen maguk az írók, költők, hogy dokumentálják az irodalmi munkásságuk során őket ért sérelmüket, vagy igazuk bizonyításaként. Említsük talán Babits kortársát, Szabó Dezsőt, az ő harcának történetét korábbi kiadójával, a Geniusszal.

Most azonban, ha szabad így fogalmaznunk, fordult a kocka, és ezt az irodalom világához, a XX. századi magyar

és európai irodalom egyik legkiemelkedőbb alakjához kötődő perről szóló könyvet egy jogászprofesszor írta, a magánjog, a szerzői jog avatott szakértője és oktatója. Az írás fókuszában nem a költőfejedelem, Babits Mihály életműve vagy annak bármely irodalmi vonatkozása áll – a szerző ettől tudatosan elhatárolódott, egyetlen ecsetvonást sem kívánt tenni az irodalomtörténeti arcképvázlatához –, hanem maga a jogtudomány, a jogtörténet. A szerző ugyanis klasszikus polgári jogi professzor, egyetemi tanár, aki hat évig az alapvető jogok biztosának tisztét is betöltötte. Maga az írás első változata is ünnepi alkalomra született, eredetileg nem is a nagy nyilvánosság számára, hanem tisztelgő dolgozatként a nyolcvanéves Vékás Lajos akadémikus jogászprofesszort köszöntő kiadványba. Csak a tervezett harminc helyett háromszáz oldal lett, ami már önálló megjelenést követelt. Hiánypótló mű született, hiszen a per történetét eddig nem dolgozták fel.

A könyvben ismertetett történet lényegében Babits szerzői jogainak öröklése körül forog, hiszen a mű tárgyul szolgáló per – az „írógép-per” és a „Keresztény Lajos-affér” után – igazi tétje az volt, hogy Babits Mihály 1941-es halála után ki kezelje a költőóriás szerzői jogait: a perbeli felperes, Babits özvegye Török Sophie vagy Babitscsal közösen örökbefogadott lányuk, Babits Ildikó. Török Sophie halála után ugyanis – az erkölcsi, értelmi és érzelmi szempontból a környezete által nem sokra becsült – Babits Ildikó azt csinált volna az irodalmi hagyatékkal, a szerzői jogokkal, amit csak akar, és ezt a Babits életművét óvó személyek – de legfőképpen Basch Lóránt, Babits barátja – a legkevésbé sem szerették volna.

Babits Mihály és Török Sophie 1928-ban, alig pár hónapos korában fogadta örökbe Ildikót, aki a költő 1941-es haláláig minden látható konfliktus nélkül, szerető családi környezetben nevelkedett. Babits halála azonban megviselte özvegyét, aki élete utolsó éveiben számos betegséggel, depresszióval is küzdött. A tizenhárom évesen félárván maradt Ildikó és nevelőanyja fokozatosan elhidegült

Török Sophie,
Babits Ildikó és
Babits Mihály
1929, Esztergom
© Wosinsky Mór
Megyei Múzeum

¹ SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Bp., Athenaeum, 1912, 517.

egymástól, az egykor kiegyensúlyozott anya-lánya kapcsolat megromlott, az idő múlásával pedig gyűlöletbe csapott át, közös lakásukban még a szobáikat is kulcsra zárták egymás elől. Török Sophie hátralevő éveiben azt kutatta, hogy hol ronthatta el életét, mit kellett volna másképp csinálnia. Lassanként mindenki elfordult tőle, egyetlen barátja maradt, Koháry Sarolta, akivel egy szanatóriumban ismerkedett meg. Az ellenségeskedés perekbe torkollt. A hol megrázó, hol kicsinyes pereskedések sora egy használt írógép tulajdonlása feletti vitával indult, ahol egymás cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezését is el kívánták érni, részint az egészségügyi állapot (Török Sophie esetében), részint „előrehaladott erkölcsi elmezaivar” – moral insanity – okán (Babits Ildikó esetében). Török Sophie 1955-ös halála miatt a gondnoksági perek jogerős ítélet hiányában szűntek meg. „A régi mondás szerint pedig ahol véget ér a család, ott kezdődik a család jog” – emlékeztet Székely László.

Az egyre mélyülő családi viszályban Babits egykori jó barátja, Basch Lóránt ügyvéd Török Sophie mellé állt, és meggyőződésévé vált: meg kell akadályoznia, hogy a Babits-hagyaték szerzői jogainak kezelése egy általa erre méltatlannak tartott személy, Babits Ildikó kezébe kerüljön. Ezért lett Basch a kötet egyik központi figurájává, természetesen a peres felek mellett, egy ponton túl pedig már a peres feleken túl is. Basch Babits hűségese barátjaként hivatásának tekintette Babits örökségének biztosítását és méltó kezelését, ahogy Székely is írja: „egyetlen célja a Babits után maradt tárgyi és szellemi hagyaték lehető legteljesebb megőrzése és átmentése volt egy majdani szerencsésebb korszak számára”. E szándékában őt semmiféle anyagi érdek nem vezérelte, ezt kortársai egyöntetűen hitték és állították. A kötet az irodalomtörténeti vonatkozásokon túl tehát alapvetően jogtudományi munka, egy kiváló ügyvéd által felépített, a szerző által mesterműnek tekintett jogi konstrukció és érvényre juttatási kísérletének ismertetése és feldolgozása. Székely egy helyen Basch beadványa kapcsán ekképpen foglalta össze véleményét: „Basch szokatlan terjedelmű beadványa igazi jogász remekmű, s ha a jogi fakultásokon létezne külön diszciplínaként a peres iratok szerkesztésére, logikai és dogmatikai felépítésére tantárgy [miért nincs? – P. B.], e dolgozatnak kitüntetett helye lenne ma is a példatárban.”

Visszakanyarodva a per és a könyv tárgyhöz: Basch világosan látta, hogy Babits Ildikót a kizárólag Török Sophie-t özvegyként megillető jog korlátozza a Babits-életmű szerzői jogainak korlátlan és szabad, belátása szerinti – általa nem helyeselt – gyakorlásában, és értelemszerűen az özvegy halálával e korlát véglegesen el fog tűnni. Basch ezt az idővel természetesen bekövetkező problémát kívánta megoldani egy lépésről lépésre felépített, sok türelmet és kitartást igénylő jogi konstrukcióval,

amely kizárólag akkor kecsegtetett sikerrel, ha annak valamennyi lépését pontosan, támadhatatlanul kivitelezik. Basch pedig, ahogy Székely is írja, sem türelmetlen nem volt, sem a precizitásnak nem volt híján. A konstrukciónak alkalmasnak kellett lennie arra is, hogy akár Török Sophie halála esetén, azaz a személyes részvétele nélkül is sikerre vihető legyen.

Lássuk tehát a konstrukció vázát! Először is és mindennek az alapja egy Török Sophie által tett végrendelet volt, amelyben Babits Ildikót kizárja az utána való öröklésből. Ezt a végrendeletet azonban alkalmassá kellett tenni arra is, hogy az akkor már közel másfél évtizede halott Babits vonatkozásában is jogvesztést érhesen el az örökbefogadott lány tekintetében. Basch ezért egy olyan kitétele javasolt elfogadni, amelyben Török Sophie akként nyilatkozik a végrendeletben, hogy az örökbefogadási szerződés hatálytalanságát kéri visszamenőleges hatállyal nemcsak a maga nevében, de az elhunyt férjére is kiterjedően, az ügyletegyeségre történő hivatkozással. Ezzel a végrendelettel, bár Basch tudta, hogy csak hosszas pereskedés útján, de elérhetőnek látszott, hogy Babits Ildikó se Babits Mihály, se Török Sophie után ne örököljön.

Az első jogi instrumentum, a végrendelet érvényességének körében Baschnak különös gondossággal kellett eljárnia, hiszen bármely formai vagy tartalmi hiba, akár a legapróbb is, az egész jogi konstrukció végét jelenthette volna. Mivel Török Sophie egészségi állapota napról napra romlott, az idő is szorította őt, hiszen tudhatta, hogy csak hetei-napjai lehetnek hátra a terv kivitelezésére. 1955. január 8-ra mindent előkészített, és húsz (!) nappal Török Sophie halála előtt sikerült megszerveznie a közvégrendelet, azaz egy közjegyző előtti végrendelet megtételét. A közjegyző jelenléte – még ha Török Sophie a lakásából már ki sem mozdulhatott – kulcsfontosságú volt, hiszen ez garantálta, hogy a végrendelet támadhatatlan legyen, befolyástól mentesen, törvényesen végrendelkezhesen Babits özvegye. A tanúkról is Basch gondoskodott, kiválasztásukkal is a majdani pernyertességet kívánta szolgálni, hiszen mindkét tanú orvos volt, akik kezelték Török Sophie-t, azaz szakértő módon és hitelesen nyilatkozhattak a végrendelkező szellemi és akaratú képességéről, tisztaságáról. A végrendelet minden részletre kiterjedő és alapos volt, összes mondata megfontolt és kiérlelt, a majdani pernyertességet szolgálta, és az örökbefogadás felbontása vonatkozásában keresetlevél alaposságú.

Basch a per megindítását és vitelét sem bízta a véletlenre: még aznap, az eljáró közjegyző közreműködésével meghatalmazást íratott alá Török Sophie-val a Babits Ildikóval szembeni, az örökbefogadás felbontására irányuló per megindítására, így a per viteléhez most már akár az özvegy „jelenlétére” sem volt szükség. Mivel Babits végrendelet nélkül hunyt el, Török Sophie nem perelhette

a közösen örökbefogadott Ildikót a jogdíjak miatt, hiszen azok a törvény szerint a gyermeknek jártak. Ezért Török Sophie végül az iránt nyújtott be keresetet, Basch szerzősége útján, hogy a bíróság érvénytelenítse az 1928-as örökbefogadást, méghozzá úgy, hogy azt mindkét szülő, azaz Babits Mihály nevében is tegye. Pernyertesség esetén Babits Ildikó nem számított volna a költő lányának, így a szerzői jogok sem illették volna meg. A per és az örökbefogadott lány által indított ellenper hamarosan el is kezdődött, Basch részéről Babits a végrendeletben megnevezett unokaöccse, Babits Tibor örökös képviselőjében Babits Ildikó örökbefogadásának felbontása, Ildikó részéről pedig a végrendelet megtámadása tárgyában.

Nemcsak a szerző mesterének, Vékás Lajosnak, de bármely kollégának tanulságos lehet a Török Sophie végrendeleteként Babits Ildikó örökbefogadásának visszamenőleges felbontását kérelmező Basch Lóránt jogi érvelése, amelyet évekkel később a főügyészhelyettes javaslatára a Legfelsőbb Bíróságnak is magáévá kellett volna tennie.

Az érvelés merész, de nem megalapozatlan és jogilag is alátámasztható indítványa szerint Basch Babits Mihály vonatkozásában is az örökbefogadás felbontását kérte a bíróságtól, arra hivatkozva, hogy ha a költő megérte volna, maga is ezt kezdeményezné. Az 1952-es családjogi törvény óta nem volt lehetőség arra, hogy egy elhunyt családtag nevében kérelmezzék egy örökbefogadás felbontását, de az 1928-as örökbefogadás esetében még a korábbi jogszabályok alkalmazására nyílt lehetőség. Az 1952-es családjogi törvény előtti magánjog ugyanis lehetővé tette, hogy visszamenőleg és a halott szülőre vonatkozóan is felbontható legyen az örökbefogadás méltatlanság miatt. Erre hivatkozva, és csakis ebben az egy esetben lehetett volna – az időközben külföldre disszidált – Babits Ildikó örökbefogadását felbontani, elérni azt, hogy ne örökölje a szerzői jogokat, és az életmű hazai kézben, részben az Országos Széchényi Könyvtár, részben a Török Sophie által javasolt irodalmi grémium kezében maradjon. Ennek tagja lett volna Illyés Gyula, Keresztury Dezső,

A Babits család
1929, Szekszárd
Fotó:
Nóger Frigyes
©Wosinsky Mór
Megyei Múzeum

Szabó Lőrinc, Illés Endre, Gyergyai Albert, Weöres Sándor, Tóth Aladár, Vas István és nem utolsósorban Basch Lóránt.

Ez volt tehát a cseppet sem szokványos, újszerű és számos, szinte megoldhatatlannak tűnő problémát komplexen kezelő jogi konstrukció lényege – egy közvégrendelbe csomagolt, Babits Mihály személyére is kiterjedő hatályú, örökbefogadás felbontására irányuló kereseti kérelem, a per vitelére vonatkozó felhatalmazás és az 1952-es családjogi törvény előtti magánjogi szabályokhoz történő visszanyúlás. A per lefolyásának részletes ismertetésére a jelen írás nem vállalkozhat, de a periratokat bőven idéző könyv a laikusok számára is követhető és közérthetően fogalmazó, élvezetes és tanulságos olvasmány. A több bírói fórumot végigjáró per végül a Legfelsőbb Bíróságnál záródott 1962-ben, nyolc évvel Török Sophie, huszonegy évvel (!) Babits halála után.

Az ítélet Basch szemszögéből vereséggel ért fel, hiszen ugyan a kereseti kérelme részben sikerre vezetett, mert a Török Sophie és Babits Ildikó közötti örökbefogadást a bíróság felbontotta, de a lényegét érintően, azaz az örökbefogadás Babits Mihály tekintetében történő felbontása tárgyában a bíróság a keresetet elutasította. Ez pedig azt jelentette, hogy Babits lányaként továbbra is Ildikót illeték meg a szerzői jogok. A jogtörténet szempontjából azonban az ítélet így is kuriózumnak tekinthető, hiszen a szocialista bíróságon egyáltalán felmerülhetett annak a lehetősége, hogy a megelőző, a háború előtti joggyakorlatot alkalmazzák. Bascht azonban nem olyan fából faragták, hogy ennyiben hagyta volna a jogerős ítéletet, és feltehetően kapcsolatai révén elérte, hogy 1963-ban a legfőbb ügyész törvényességi óvást nyújtson be, lényegében az általa felépített jogi érvelés mentén. A teljes pernyertességet ígérő óvást azonban a legfőbb ügyész még abban az évben – nem tudni, milyen okból – visszavonta, így azt érdemben már nem tárgyalta a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa. Minderről csak évekkel később, Basch halála után, 1967-ben értesültek a felek.

Az eljárás különlegességét a jogi egyediségen túl az jelentette, hogy a per 1955-ben, Babits halála után tizennégy évvel, Török Sophie halála előtt néhány nappal indult, és csak 1967-ben ért véget. Amikor tehát a bíróság az örökbefogadás érvényességével kapcsolatban kimondta a jogerős verdiktet, és az – a törvényességi óvás visszavonásával – véglegesen támadhatatlanná vált, Babits már huszonhat, felesége pedig tizenkét éve halott volt.

A pernek, ahogy az ilyen ügyekben lenni szokott, csak vesztesei voltak. Török Sophie napokkal a per megindítását követően elhunyt, az örökbefogadás felbontását így már nem élhette meg elégtételként. Basch Lóránt sem érte meg az eljárás végét, úgy halt meg 1966-ban, hogy

nem tudhatta, az általa megtervezett jogi konstrukció sikerre vezet-e, a számára kedvező legfőbb ügyészi óvásnak helyt adnak-e. Babits Ildikó pedig – bár Babits Mihály öröksége tekintetében pernyertes lett – 1956-ban disszidált, ezért a törvények értelmében devizakülföldiként nem férhetett hozzá a magyar állam által zárolt számlán kezelt Babits-jogdíjakhoz. Liverpool mellett, egy lakóköcsiben tengette életét teljesen elhagyatva, tucatnyi macskájával körülvéve. 1982-es halálát csak hetek múlva fedezte fel Babits angliai kiadójának képviselője, aki éppen a Babits-életmű kiadói szerződésének tervezetével kereste fel. Hiába volt tehát jogerős ítélet szerint Babits jogutódja, egy fillért sem látott a jogdíjakból, pedig 1941-től a haláláig idehaza mintegy hetven Babits-művet adtak ki. Hogy pontosan mekkora összegről volt szó, arról nincsenek ismeretek, de a periratokból annyi kiderült, hogy 1963-ban mintegy háromszázezer forintot, akkoriban egy kisebb vagyont tartottak nyilván a Babits-jogdíjak zárolt számláján – idézte fel Székely László. Ildikó halála után Babits unokaöccsének leszármazottai váltak jogutóddá.

Az óriási, ezernégyszáz oldalnyira rúgó peranyagot Székely László olvasmányos történeté dolgozta át, logikailag, jogilag és történetileg is sorba rendezve az eseményeket, rávilágítva az összefüggésekre, hasonló alapossággal, precizitással és virtuozitással, mint amilyenek a könyv tárgyául szolgáló Basch-féle jogi dokumentumok.

A perek és a családi konfliktus háttérben a mindennapok is megjelennek a könyv lapjain, a tanúk nyilatkozataiból a berendezkedő szocializmus gyakorlatába is bepillantást nyerhetünk. A szerző, ahogyan az az ilyen természetű feldolgozásnál illő is, végig elfogulatlanul tárgyalja vizsgálata tárgyát, nem foglal állást egyik fél mellett sem, megőrizve ezzel hitelességét. A per leírását Török Sophie és Babits Mihály szépirodalmi írásai, naplóbejegyzései kísérik, a mű így helyezi el a per történetét az irodalom világában.

S végül ne feledkezzünk meg a lényegről sem: ki gyakorolhatta Babits szerzői jogait? Annyit már tudhatunk, hogy sem Babits Ildikó, sem a Török Sophie és Basch által elképzelt irodalmi testület nem élhetett ezzel. Bár Babits Ildikó a jogerős bírói döntés értelmében kizárólagos joggal rendelkezett a szerzői jogok felett, azt nem élvezhette disszidálása miatt. A kérdésre a választ a korabeli szocialista szerzői jog, az 1969. évi III. törvény adta meg, amelynek alapján a magyar állam rendelkezhetett felettük, hiszen a művek felhasználását társadalmi érdekből a szerző vagy jogutódja engedélye nélkül is lehetővé tette. Talán éppen ez a megfontolás állt a legfőbb ügyészi óvás visszavonásának háttérben. Végül így veszítette el értelmét az évtizedes, vérre menő pereskedés.